

Jan M. Gajewski

Understanding 'State Failure'

(rozprawa napisana w języku angielskim)

Promotor: prof. dr hab. Jerzy J. Wiatr

Streszczenie rozprawy doktorskiej

1. Wprowadzenie

Przedstawiona rozprawa doktorska podejmuje jedno z fundamentalnych zagadnień współczesnej nauki o polityce i stosunkach międzynarodowych, jakim jest problematyka upadku państwa. W literaturze przedmiotu zjawisko to definiowane jest jako stan, w którym aparat państwowy nie jest zdolny do wykonywania swych podstawowych funkcji, obejmujących – choć nie wyłącznie – zaspokajania elementarnych potrzeb obywateli, zapewniania minimalnego ładu prawnego oraz skutecznego egzekwowania podstawowych praw człowieka.

Państwa upadłe nierzadko stają się inkubatorami radykalnych ideologii oraz obszarami, na których dochodzi do zbrodni o charakterze ludobójczym, systematycznego eliminowania przeciwników politycznych, a także rażących i masowych naruszeń praw człowieka. Co więcej, dramatyczny spadek poziomu rozwoju gospodarczego oraz pogłębiające się ubóstwo generują napięcia społeczne i nasilają procesy migracyjne, których skutki nierzadko wykraczają poza granice państw dotkniętych tym zjawiskiem, negatywnie oddziałując na państwa sąsiednie oraz destabilizując istniejący, i tak już kruchy, porządek międzynarodowy.

Dostępna literatura przedmiotu jednoznacznie wskazuje, iż upadek państwa stanowi zjawisko wysoce złożone, o charakterze wieloaspektowym. Współcześnie coraz silniej akcentuje się również, że jego konsekwencje – w dobie postępującej globalizacji – mają zasięg transnarodowy i prowadzą do efektów kaskadowych, odczuwalnych nie tylko regionalnie,

lecz także globalnie. Pomimo wieloletniego zaangażowania środowisk akademickich oraz przedstawicieli doktryny prawa międzynarodowego w analizę problematyki państw upadłych (które trwa nieprzerwanie od co najmniej trzech dekad), aktualne dane pochodzące z międzynarodowych baz informacyjnych wskazują na utrzymującą się, a nawet narastającą, liczbę państw klasyfikowanych jako upadające, upadłe lub znajdujące się w stanie chronicznego konfliktu.

Zgodnie z aktualnymi szacunkami Międzynarodowego Funduszu Walutowego (IMF), co najmniej 40 państw – zamieszkałych przez ponad miliard osób – zostało zakwalifikowanych jako „upadające”. Dynamika tego zjawiska oraz jego konsekwencje dla stabilności systemu międzynarodowego jednoznacznie wskazują na potrzebę podjęcia pogłębionych analiz i refleksji, które stanowią przedmiot niniejszej rozprawy.

2. Tło rozprawy

Pomimo istotnego wkładu naukowego oraz powstania licznych teorii pogłębiających rozumienie procesu upadku państwa, jego natura pozostaje wciąż bliżej niezbadana. Dotychczasowe badania koncentrowały się głównie na analizie poszczególnych przypadków (case studies), co w konsekwencji prowadziło do konkluzji, iż upadek państwa jest zjawiskiem złożonym, wieloaspektowym oraz silnie uwarunkowanym kontekstem politycznym, historycznym i kulturowym konkretnego państwa bądź regionu. Choć prowadzony dyskurs naukowy dotyczący jednostkowych przypadków upadku państw dostarcza cennych spostrzeżeń, pełniejsze zrozumienie tego fenomenu wymaga pogłębionej refleksji nad jego teoretycznymi podstawami.

Wraz z wyłonieniem się doktryny „Odpowiedzialności za Ochronę” (Responsibility to Protect, R2P) można zaobserwować istotną zmianę w sposobie, w jaki społeczność międzynarodowa postrzega oraz reaguje na zjawisko upadku państwa. Jak trafnie zauważyła Międzynarodowa Komisja ds. Interwencji i Suwerenności Państwowej (International Commission on Intervention and State Sovereignty, ICISS), doktryna R2P zakłada, iż suwerenność nie jest wyłącznie prawem, lecz wiąże się nierozdzielnie z odpowiedzialnością. W związku z tym coraz liczniejsze grono badaczy przychyli się do stanowiska, zgodnie z którym w przypadku państw, które nie są w stanie chronić swoich obywateli przed poważnymi

naruszeniami praw człowieka – w tym masowymi zbrodniami będącymi konsekwencją dezintegracji struktur państwowych – społeczność międzynarodowa ma nie tylko prawo, lecz w niektórych przypadkach również obowiązek podjęcia interwencji.

Podczas gdy wielu przedstawicieli świata akademickiego podkreśla moralny imperatyw ochrony bezbronnych populacji, część praktyków i analityków polityki międzynarodowej ostrzega przed daleko idącą reinterpretacją zasady suwerenności. Zwracają oni uwagę na możliwość nadużyć oraz ryzyko wystąpienia nieproszonych interwencji zewnętrznych, które mogą prowadzić do eskalacji konfliktów i pogłębienia destabilizacji. Konkurencyjność tych dwóch perspektyw uwidacznia potrzebę sformułowania nowatorskich, długofalowych ram dla nowej „wielkiej strategii”, która godziłaby konieczność poszanowania suwerenności państw z obowiązkiem reagowania na poważne i systemowe naruszenia praw człowieka.

Przesłanką intelektualną niniejszej rozprawy jest przekonanie, iż skuteczna prewencja upadku państwa może być osiągnięta poprzez połączenie kluczowych zasad prawa międzynarodowego, takich jak doktryna Odpowiedzialności za Ochronę (R2P), zasada nienaruszalności terytorialnej oraz koncepcja interwencji humanitarnej. Ustanowienie spójnych, uniwersalnych i szeroko akceptowanych wytycznych w tym zakresie mogłoby przyczynić się do skuteczniejszych działań podejmowanych przez społeczność międzynarodową w dobrej wierze, a w dłuższej perspektywie – do odbudowy etycznych i prawnych podstaw niezbędnych do sprawnego funkcjonowania ładu międzynarodowego.

Tym samym niniejsza rozprawa stanowi próbę zainicjowania debaty nad nową koncepcją porządku prawnego w stosunkach międzynarodowych. Koncepcja ta zakładałaby istnienie wspólnej odpowiedzialności wszystkich państw – zarówno wobec własnych obywateli, jak i wobec sąsiednich społeczeństw oraz całej wspólnoty międzynarodowej. W sytuacjach, w których państwo nie jest w stanie wypełnić skutecznie swoich obowiązków, społeczność międzynarodowa powinna posiadać legitymizację do podjęcia działań interwencyjnych. Działania te byłyby uzasadnione rosnącym przekonaniem, iż suwerenność państwowa w XXI wieku nie może stanowić przeszkody dla międzynarodowej interwencji w przypadkach, gdy władze państwowe celowo bądź wskutek własnej nieudolności nie wywiązują się z podstawowych zobowiązań wobec obywateli i wspólnoty międzynarodowej.

3. Cel rozprawy

Upadek państwa, jako jedno z bezspornych wyzwań XXI wieku, wymaga zarówno stałej uwagi, jak i zwiększonego – choć rozważnego i odpowiedzialnego – zaangażowania ze strony społeczności międzynarodowej. Z uwagi na fakt, iż niemal każdy przypadek upadku państwa generuje efekt domina w postaci licznych negatywnych konsekwencji o charakterze lokalnym, regionalnym i globalnym, konieczne jest zacieśnienie współpracy wszystkich kluczowych podmiotów stosunków międzynarodowych – w tym państw, organizacji międzynarodowych i regionalnych, organizacji pozarządowych oraz innych uczestników życia międzynarodowego – w celu możliwie najwcześniejszego i najskuteczniejszego przeciwdziałania temu zjawisku.

Aby jednak działania te przyniosły zamierzone rezultaty, niezbędne jest zniwelowanie wyraźnej luki pomiędzy akademickim dyskursem teoretycznym a praktycznymi aspektami efektywnego kształtowania polityki międzynarodowej. Proces ten musi uwzględniać nie tylko polityczne i strategiczne uwarunkowania, lecz również fundamentalne zasady etyki, moralności i prawa międzynarodowego.

Faza wstępna niniejszego badania wykazała istnienie dwóch kluczowych luk poznawczych w aktualnym stanie wiedzy:

1. brak powszechnie akceptowanej, jednoznacznej i operacyjnej definicji procesu upadku państwa;
2. brak spójnych, uznanych i empirycznie zweryfikowanych strategii zapobiegania oraz przeciwdziałania zjawisku upadku państw.

Celem niniejszej rozprawy jest zatem sformułowanie ram teoretycznych oraz przedstawienie praktycznych rekomendacji politycznych, które mogłyby skutecznie wypełnić powyższe luki. Wnioski płynące z przeprowadzonych analiz mają potencjał wykraczający poza sam dyskurs akademicki, umożliwiając konstruowanie realnych, adaptowalnych strategii odpowiadających wyzwaniom coraz bardziej złożonego i zglobalizowanego porządku międzynarodowego.

Co istotne, niniejsze opracowanie stanowi odpowiedź na wezwanie zawarte w opublikowanym w 1992 roku dokumencie *Agenda dla Pokoju*, autorstwa ówczesnego Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, Boutrosa Boutrosa-Ghaliego.

Zwrócił on wówczas uwagę na konieczność możliwie najwcześniejszej identyfikacji potencjalnych źródeł konfliktów oraz eliminowania przyczyn zagrożeń, zanim przyjmą one formę otwartej przemocy. Praca ta podziela przekonanie, że choć zasada suwerenności państw pozostaje jednym z fundamentów ładu międzynarodowego, to w sytuacjach, gdy państwo nie jest w stanie lub nie zamierza wypełniać podstawowych obowiązków wobec własnych obywateli, społeczność międzynarodowa ma zarówno prawo, jak i obowiązek podjąć działania interwencyjne.

Działania te, prowadzone w dobrej wierze, nie powinny być interpretowane jako wrogie akty ingerencji, lecz jako wyraz odpowiedzialności wspólnoty międzynarodowej za ochronę podstawowych wartości humanitarnych, pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

4. Pytania badawcze

Niniejsza rozprawa koncentruje się na następującym głównym problemie badawczym:

W jaki sposób podmioty prawa międzynarodowego, pod wpływem ewoluującego prawa międzynarodowego – w szczególności zasady Odpowiedzialności za Ochronę (R2P), prawa do nienaruszalności terytorialnej oraz interwencji humanitarnej – mogą przekształcić swoje rozumienie procesu upadku państwa i stworzyć warunki do jego zapobiegania?

Następujące pytania badawcze są kluczowe dla całościowego zrozumienia złożoności problemu upadku państwa oraz udzielenia odpowiedzi na wyżej przedstawione główne pytanie badawcze:

1. Co definiuje państwo i jakie są minimalne wymagania stawiane państwom?
2. Jak nauka o polityce postrzega upadek państwa i jak go definiuje?
3. W jaki sposób współczesne prawo międzynarodowe odnosi się do upadku państwa?
4. Czy możliwe jest zidentyfikowanie warunków prowadzących do upadku państwa?
5. Jakie ramy prawno-międzynarodowe mogą przeciwdziałać procesowi upadku państwa?

6. W jaki sposób zasada Odpowiedzialności za Ochronę (R2P), prawo do nienaruszalności terytorialnej oraz interwencji humanitarnej mogą zapewnić bardziej skuteczną reakcję międzynarodową na przypadki upadku państwa?
7. W jaki sposób tradycyjne pojęcia suwerenności terytorialnej i niezależności politycznej wpływają na międzynarodowe wysiłki przeciwdziałania upadkowi państwa oraz jak można je przeformułować, aby skuteczniej odpowiadały wyzwaniom XXI wieku?

Powyższe pytania badawcze w pełni oddają intencję pracy, tj. znaczący wkład w głębsze zrozumienie procesu upadku państwa oraz nakreślenie nowych i skuteczniejszych ram współpracy międzynarodowej, dających nadzieję na bardziej stabilny, harmonijny i bezpieczny porządek globalny.

Dodatkowo, sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1: Wszystkie państwa są podatne na upadek.

H2: Wszystkie nieupadłe państwa mają odporność na upadek.

5. Metodologia

Niniejsza rozprawa analizuje zjawisko upadku państwa w kontekście postępujących procesów globalizacyjnych. Wykorzystując interdyscyplinarne podejście badawcze, stara się integrować istniejące teorie oraz koncepcje wypracowane w ramach takich dziedzin, jak nauki polityczne, socjologia, prawa człowieka, ekonomia, administracja publiczna, stosunki międzynarodowe oraz prawo międzynarodowe. Uwzględniając odmienne perspektywy tych dyscyplin, rozprawa przyczynia się do rozwoju konstruktywnego dialogu interdyscyplinarnego oraz pogłębia zrozumienie mechanizmów prowadzących do dezintegracji struktur państwowych.

Przedstawione badanie podejmuje również krytyczną analizę skuteczności dotychczasowych reakcji społeczności międzynarodowej na przypadki upadku państw oraz identyfikuje obszary wymagające systemowej poprawy. Celem jest wskazanie możliwych ścieżek reform oraz opracowanie ram instytucjonalnych i normatywnych, które umożliwiłyby skuteczniejsze przeciwdziałanie temu zjawisku w przyszłości.

W ramach realizacji celów badawczych zastosowano metodologię jakościową, umożliwiającą wszechstronną analizę istniejącej literatury przedmiotu, ram prawnych oraz studiów przypadków. Zastosowane podejście sprzyjało integracji różnorodnych perspektyw oraz umożliwiło syntetyczne ujęcie złożoności procesu upadku państw. W badaniu wykorzystano następujące metody:

1. **Przegląd literatury** – szeroko zakrojona analiza dorobku naukowego dotyczącego upadku państw oraz powiązanych zagadnień, takich jak suwerenność, interwencja humanitarna czy Odpowiedzialność za Ochronę. Metoda ta stanowiła teoretyczne podstawy badania, pozwalając na identyfikację istniejących luk badawczych i sformułowanie kontekstu analitycznego.
2. **Analiza jakościowa** – pogłębiona analiza wybranych studiów przypadków państw upadłych, z uwzględnieniem ich wpływu na globalny ład, w tym zjawisk takich jak rozprzestrzenianie się terroryzmu, masowe migracje czy systemowe naruszenia praw człowieka.
3. **Analiza porównawcza** – zestawienie różnych przypadków państw upadłych lub zagrożonych upadkiem, umożliwiło identyfikację wspólnych przyczyn, wzorców oraz konsekwencji tego procesu. Analiza obejmowała również ocenę skuteczności różnych form międzynarodowej interwencji.
4. **Analiza normatywna** – badanie źródeł prawa międzynarodowego, w tym aktów normatywnych, prawa zwyczajowego oraz propozycji *de lege ferenda*, umożliwiło sformułowanie teoretycznych podstaw dla postulowanej w rozprawie „wielkiej strategii” przeciwdziałania upadkowi państw.
5. **Analiza polityk publicznych** – ocena dotychczasowych praktyk i polityk międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem skuteczności przeprowadzanych interwencji, pozwoliła na wypracowanie rekomendacji dotyczących przyszłych działań społeczności międzynarodowej w tym zakresie.

Badanie przyjęło podejście mieszane, łącząc eksplorację teoretyczną z pogłębioną analizą empiryczną. Trzon metodologiczny stanowiły metody jakościowe, przy ograniczonym wykorzystaniu danych ilościowych. Jednocześnie, komponent teoretyczny badania umożliwił opracowanie precyzyjnych definicji kluczowych pojęć oraz zapewnił solidne podstawy dla

dalszych rozważań z zakresu prawa międzynarodowego oraz nauk o polityce, odnoszących się do zjawiska upadku państwa.

6. Wyniki

Postępowe wykładnie klasycznych zasad prawa międzynarodowego mogą stać się fundamentem rozwoju progresywnych teorii polityczno-prawnych, które — przy odpowiednim poziomie konsensusu i aprobaty społeczności międzynarodowej — będą zdolne do kształtowania innowacyjnych, a zarazem bardziej skutecznych polityk międzynarodowych. Tego rodzaju podejście stwarza potencjał do wypracowania alternatywnych ram współpracy w stosunkach międzynarodowych, otwierając drogę do nowego, bardziej elastycznego spojrzenia na problem upadku państw. Z tej perspektywy, analiza stosunków międzynarodowych i obowiązujących ram prawa międzynarodowego, przeprowadzona w niniejszej rozprawie, ma na celu wniesienie istotnego wkładu do trwającej debaty na temat przyczyn, skutków i możliwych rozwiązań problemu państw upadłych. W dobie nasilających się konfliktów wewnętrznych oraz pogłębiających się kryzysów globalnych, społeczność międzynarodowa staje przed koniecznością wypracowania nowej, skutecznej strategii reagowania, dostosowanej do niestabilnego i nieprzewidywalnego kontekstu międzynarodowego.

Przeprowadzone badania jakościowe oraz analizy teoretyczne przyczyniły się do lepszego zrozumienia:

1. Czynników prowadzących do powstania, utrzymywania się oraz możliwego zakończenia procesu upadku państwa;
2. Związków między upadkiem państw a szerszymi zjawiskami globalnymi, takimi jak terroryzm, masowe naruszenia praw człowieka oraz migracje o charakterze kryzysowym;
3. Kluczowych pojęć prawa międzynarodowego publicznego, w szczególności suwerenności terytorialnej oraz niezależności politycznej;
4. Mechanizmów samopomocowych w ramach stosunków międzynarodowych, uwzględniających działania dyplomatyczne, humanitarne, a w razie konieczności — również militarne.

Niniejsza dysertacja przyjmuje, że efektywność (rozumiana jako zdolność państwa do sprawczego działania) powinna być traktowana jako nieodzowny komponent suwerenności państwowej. W tym kontekście postuluje, że społeczność międzynarodowa może, a w określonych przypadkach powinna, podejmować działania w sytuacjach, gdy państwo nie wywiązuje się ze swoich podstawowych zobowiązań wobec obywateli lub innych podmiotów międzynarodowych. Choć głównym celem pracy jest sformułowanie ram teoretycznych i ocena potencjalnych rozwiązań politycznych, pełna weryfikacja postawionych tez wymaga dalszych badań empirycznych, które pozwolą ocenić możliwość ich implementacji w praktyce.

Z przeprowadzonych analiz wyłaniają się następujące kluczowe wnioski:

- Istnieje potrzeba rewizji tradycyjnego rozumienia suwerenności terytorialnej, która zbyt często stanowi przeszkodę dla skutecznych działań społeczności międzynarodowej. Liczne opracowania teoretyczne wskazują na konieczność postrzegania suwerenności nie jako prawa absolutnego, lecz jako statusu warunkowego, opartego na zdolności państwa do realizacji swoich podstawowych funkcji, w tym ochrony praw jednostki i zapewnienia porządku publicznego.
- Brak przewidywalnych, skoordynowanych i szybkich reakcji na wczesne symptomy dezintegracji państwa osłabia fundamenty ładu międzynarodowego. Tymczasem odpowiednio wczesne i adekwatne działania społeczności międzynarodowej mogłyby znacząco podnieść poziom globalnej stabilności oraz przyczynić się do umocnienia przekonania o realności zbiorowej Odpowiedzialności za Ochronę praw człowieka i zasad pokoju międzynarodowego.

Pomimo etycznej zasadności przedstawionej ramy teoretycznej, należy zauważyć jej faktyczne ograniczenia. Brakuje bowiem wystarczającego empirycznego poparcia dla niektórych z bardziej dalekosiężnych tez, zwłaszcza tych dotyczących możliwości utraty suwerenności przez państwo w razie niewypełniania przez nie podstawowych funkcji. Takie podejście, choć wspierane argumentacją moralną i prawną, może budzić kontrowersje oraz napotkać istotny opór polityczny i prawny ze strony suwerennych państw. Ponadto, założenie o konieczności konsensualnej interwencji międzynarodowej nie zawsze znajduje

potwierdzenie w rzeczywistości politycznej — zarówno z uwagi na brak jedności, jak i ograniczoną zdolność do efektywnego działania.

Zaleca się zatem, aby przyszłe badania koncentrowały się na pogłębionej analizie studiów przypadków, ocenie skuteczności zastosowanych strategii interwencyjnych oraz porównawczej analizie regionalnych uwarunkowań geopolitycznych. Dodatkowo, istotne wydaje się prześledzenie roli organizacji międzynarodowych oraz podmiotów niepaństwowych w łagodzeniu wczesnych etapów procesu upadku państw, co może znacząco przyczynić się do skuteczniejszego planowania polityk prewencyjnych.

Uzyskane w trakcie badań wnioski jednoznacznie wskazują na potrzebę ponownej refleksji nad klasycznymi koncepcjami suwerenności państwowej w obliczu dynamicznych wyzwań ery globalizacji. Co więcej, analiza wspiera tezę, iż efektywność państwa powinna być traktowana jako warunek konieczny uznania suwerenności terytorialnej. W świetle przedstawionych argumentów, społeczność międzynarodowa posiada nie tylko moralne, lecz także prawne podstawy do interwencji w sytuacjach, gdy państwo zawodzi jako podstawowy gwarant bezpieczeństwa swoich obywateli oraz stabilności regionalnej.

Warto jednak podkreślić ograniczenia niniejszego badania, w szczególności niedobór kluczowych danych dotyczących najbardziej zagrożonych państw (*fragile states*), jak również ryzyko występowania uprzedzeń badawczych w analizowanych źródłach. Co istotne, zmienność oraz niejednoznaczność prawa międzynarodowego, będąca konsekwencją jego dynamicznego i politycznie uwarunkowanego charakteru, powinna być uznana za jeden z czynników ograniczających możliwość pełnej generalizacji przedstawionych konkluzji.

7. Wnioski

Nawet najbardziej ugruntowane zasady międzynarodowego prawa publicznego muszą ulegać modyfikacjom w miarę zmieniających się realiów globalnych. Współczesna współzależność między państwami wymusza ewolucję wcześniej zdecentralizowanej i anarchicznej natury prawa międzynarodowego, prowadząc do stopniowego ograniczania zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej suwerenności państw. W związku z tym dotychczasowe paradygmaty suwerenności (*domaine réservé*) podlegają szybszej niż

kiedykolwiek wcześniej rewizji – zarówno w refleksji akademickiej, jak i w praktyce prawa międzynarodowego.

Obecnie to państwa są postrzegane jako główni nosiciele odpowiedzialności wobec społeczności międzynarodowej, zarówno *ex delicto*, jak i *ex contractu*. Jednocześnie obserwujemy stałe rozszerzanie katalogu obowiązków państw o charakterze *erga omnes*, niezależnych od relacji z konkretnymi państwami trzecimi. Obowiązki te, zakorzenione w standardach dobrego rządzenia (*good governance*), koncentrują się na odpowiedzialności państwa wobec własnych obywateli oraz społeczności globalnej. Gdy państwa nie są w stanie sprostać tym zobowiązaniom lub same stają się źródłem zagrożenia, coraz częściej klasyfikowane są jako państwa upadające lub już upadłe.

Aby skutecznie realizować swoje zobowiązania międzynarodowe, państwa muszą dążyć do zachowania integralności („oneness” lub „wholeness”), promując wartości i zasady zgodne z interesem własnym, interesem obywateli oraz interesem wspólnoty międzynarodowej. W przeciwnym razie, w przypadkach skrajnych, państwa upadające i upadłe stanowią poważne zagrożenie – zarówno dla swoich mieszkańców, jak i dla państw ościennych oraz całych regionów. Dlatego też społeczność międzynarodowa musi dysponować skutecznymi mechanizmami umożliwiającymi interwencję w celu ochrony regionalnego i globalnego porządku i pokoju.

Niniejsze badanie oferuje nowatorską perspektywę oraz wskazuje potencjalne strategie przeciwdziałania zjawisku upadku państw. Jego doniosłość polega na argumentacji przemawiającej za zrewidowaną „wielką strategią” – strategią, która reinterpreterując obowiązki suwerennych państw, nakłada na nie odpowiedzialność za utrzymanie porządku wewnętrznego i ładu globalnego. Badanie zakłada, że niedopełnienie tych obowiązków może w określonych okolicznościach uzasadniać interwencję społeczności międzynarodowej, redefiniując tym samym koncepcję suwerenności jako prawa warunkowego, opartego na rzeczywistym wykonywaniu obowiązków prawnych i etycznych.

Równoczesne zastosowanie trzech odrębnych, pozornie sprzecznych zasad prawa międzynarodowego – Odpowiedzialności za Ochronę (R2P), nienaruszalności terytorialnej oraz interwencji humanitarnej – może stanowić punkt wyjścia do budowy bardziej spójnych i skutecznych ram reagowania na przypadki upadku państw. Kluczowym krokiem w tym

kierunku powinien być postulat egzekwowania przez społeczność międzynarodową obowiązków państw zarówno wobec obywateli, jak i wobec społeczności międzynarodowej. Siła tego podejścia tkwi w jego zdolności do przeformułowania debaty polityczno-prawnej dotyczącej suwerenności oraz odpowiedzialności państw.

Nowa strategia, uznająca prawo społeczności międzynarodowej do interwencji w przypadku upadku państwa, zmierza do budowy bardziej stabilnego ładu światowego, opartego na zasadach dobrego rządzenia (good governance). W sytuacjach rażących naruszeń tego porządku decyzje o interwencji – niekoniecznie o charakterze zbrojnym – muszą opierać się na delikatnej równowadze między ochroną suwerenności a koniecznością ochrony praw człowieka.

Znaczenie przeprowadzonego badania polega na jego zdolności do redefinicji dyskursu dotyczącego suwerenności państw, poprzez promocję nowej strategii interwencji w przypadkach, gdy państwa nie są w stanie zapewnić minimalnego poziomu porządku wewnętrznego. Jednakże każda decyzja o interwencji musi uwzględniać trudną równowagę pomiędzy zasadą suwerenności a imperatywem ochrony fundamentalnych praw jednostki. Przedstawiona analiza odpowiada na pilną potrzebę opracowania nowego, kompleksowego podejścia, uwzględniającego współczesne wyzwania globalne i oceniającego dotychczasowe zasady w nowym świetle.

Choć głównym celem badania jest ocena potencjalnych interwencji politycznych z perspektywy systemowej i teoretycznej, dalsze badania empiryczne są niezbędne dla weryfikacji przedstawionych wniosków oraz dla oceny ich potencjalnej implementacji na szerszą skalę.

Ponadto, skuteczne przeciwdziałanie upadkowi państw możliwe będzie wyłącznie poprzez osiągnięcie trwałego konsensusu społecznego i politycznego. Taki konsensus może zostać zbudowany jedynie w oparciu o sprawiedliwy i spójny system norm oraz praktyk, wspierających rzeczywiście zintegrowany i funkcjonalny ład globalny. Choć ta wizja pozostaje ambitna, postępy społeczności międzynarodowej w zakresie kodyfikacji i implementacji standardów prawnych (*de jure*) przybliżają ją do rzeczywistości.

8. Struktura

Złożona rozprawa składa się z siedmiu rozdziałów.

Rozdział 1 – Introduction – stanowi podstawę teoretyczną i metodologiczną pracy. Wprowadza problem badawczy, fundamenty teoretyczne oraz podejście metodologiczne, które będą kierować analizą. Rozdział rozpoczyna się od umiejscowienia problemu upadku państw w kontekście globalnych kryzysów XXI wieku, takich jak zmiany klimatyczne, pandemia, migracje i terroryzm. Argumentuje, że upadek państw nie jest już zagadnieniem marginalnym, lecz centralnym zagrożeniem dla międzynarodowego porządku i stabilności.

Wprowadzenie omawia również konkurencyjne definicje upadku państwa, śledząc ich ewolucję od 1992 roku, kiedy Helman i Ratner wprowadzili pojęcie państwa upadłego, aż do współczesnych zastosowań. Podkreśla niejednoznaczność terminologiczną i przedstawia rozprawę jako próbę wprowadzenia jasności analitycznej w tym obszarze. Na podstawie prawa międzynarodowego, teorii politycznej i studiów nad konfliktami, rozdział oferuje ramy diagnostyczne do oceny podatności państw na upadek, które będą użyte i rozwinięte w rozdziałach empirycznych.

We wstępie zostało sformułowane również główne pytanie badawcze: Jak aktorzy międzynarodowi, kierując się normą Odpowiedzialności za Ochronę (R2P), mogą redefiniować suwerenność i interwencję, aby zapobiec upadkowi państw? Pytanie to rozwija się w siedem szczegółowych kwestii badawczych, dotyczących prawnych, teoretycznych i praktycznych aspektów upadku państw.

Rozdział uzasadnia zastosowanie podejścia *net assessment*, dynamicznej metody wywodzącej się z analizy strategicznej. Podejście to uwzględnia długofalowe trendy, wzajemne zależności i cykle "akcja-reakcja", które prowadzą do instytucjonalnego rozkładu. Zastosowanie tej ramy, w połączeniu z jakościową analizą przypadków i krytyką normatywną, ma na celu zniwelowanie luki między teorią a praktyką.

Rozdział 2 – Subject-Area Background Information dostarcza podstaw teoretycznych i prawnych dotyczących upadku państw, definiując istotę państwa. Podkreśla paradoks: choć termin „państwo upadłe” jest szeroko stosowany, pojęcie państwowości nie zostało wystarczająco teoretycznie przeanalizowane w literaturze przedmiotu. Rozdział przedstawia ramę definicji państwa, uwzględniając struktury instytucjonalne, separację

władzy oraz granice terytorialne, kwestionując eurocentryczne pojęcia państwa. Pokazuje, że model państwa Webera, który dominował przez ponad 400 lat w Europie, nie jest uniwersalny.

Analiza historyczna ukazuje ewolucję koncepcji państwa od Pokoju Westfalskiego po współczesną globalizację, wskazując na wpływ kolonializmu na tworzenie dysfunkcyjnych struktur państwowych w Globalnym Południu. Rozdział kończy się krytyką przestarzałych ram prawa międzynarodowego, takich jak ramy Montevideo, które nie oddają współczesnych realiów.

Rozdział 3 – Theoretical Debate on State Failure omawia koncepcyjne i praktyczne trudności związane z upadkiem państwa. Rozróżnia państwa w stanie upadku (gdzie władza ulega erozji, lecz nie została całkowicie rozmontowana) i państwa upadłe (gdzie panuje już jedynie anarchia). Analiza ukazuje upadek państwa jako proces destabilizujący nie tylko państwo, ale i międzynarodowy porządek. Krytykuje ‘elastyczność’ definicji upadku państwa, zauważając eurocentryczne uprzedzenia, które patologizują niezachodnie modele rządzenia.

Rozdział kończy się przedstawieniem upadku państwa jako syndromu: rozpadu instytucji, fragmentacji społeczeństwa i zaniedbania międzynarodowego.

Rozdział 4 – Research Approach and Methods przedstawia proponowane narzędzia analityczne do diagnozowania i zapobiegania niestabilności jako wstępnemu kryterium upadku. Argumentuje, że upadkowi państwa można zapobiec, przechodząc od reaktywnych interwencji do proaktywnych, opartych na naukowych strategiach. Praca korzysta z dwóch głównych ram teoretycznych: jakościowego osądu rzeczywistości oraz modelu niestabilności opracowanym przez rząd Wielkiej Brytanii w 2005 roku, który modeluje stabilność / niestabilność państw poprzez interakcję instytucji, ryzyk i sił stabilizujących. Podejście to zakłada realizm epistemologiczny i rekonceptualizuje upadek państwa jako proces destabilizacji, który można zrozumieć i adresować.

Rozdział 5 – Conceptual Framework kwestionuje post-westfalską ortodoksję, twierdząc, że ówczesne pojęcia suwerenności i autonomii nie pasują do rzeczywistości XXI wieku, gdzie struktury państwa muszą być elastyczne, dynamiczne i adaptacyjne. Rozdział

ponadto przedstawia państwo jako dynamiczny system, który w sposób ciągły absorbuje zakłócenia i dostosowuje się do zmian wewnętrznych jak i zewnętrznych. Model Niestabilności ukazuje państwa jako węzły poddane zewnętrznym i wewnętrznym naciskom, które mogą stabilizować lub destabilizować państwo.

Rozdział 6 – Perspectives, Dangers, and Hopes omawia potencjalny ferment między powszechnie uznaną koncepcją suwerenności państwowej a potrzebą przeciwdziałania upadkowi państw. Argumentuje, że tradycyjny model suwerenności jest coraz mniej należyty w obliczu transnarodowych zagrożeń. Zmieniająca się rola norm praw człowieka wskazuje na konieczność adaptacji prawa międzynarodowego, aby uwzględniło nowe mechanizmy odpowiedzialności.

Rozdział 7 – Final Remarks kończy rozprawę, podkreślając, że tradycyjny model suwerenności już nie odpowiada na współczesne wyzwania, takie jak zmiany klimatyczne czy upadek państw. Praca proponuje nowy system, który łączy odpowiedzialność międzynarodową z poszanowaniem autonomii państw. Zakończenie wzywa do elastyczności w prawie międzynarodowym, aby sprostać wyzwaniom XXI wieku, kiedy zarządzanie kryzysowe staje się częścią globalnej odpowiedzialności.

Jan M. Gajewski